

Formalitet och informalitet i stadsproduktionen

Inledning

I en tid av snabb förändring och stora utmaningar som befolkningstillväxt, urbanisering och en ökande polarisering – både inom och mellan samhällen – är behovet av att förstå dessa processer viktigare än någonsin. Föreliggande arbete behandlar informella bosättningar i städer och bygger i grunden på ett sökande efter förklaringar till den ökade polariseringen, globalt och lokalt men syftar ytterst till en kritik av läromedel, särskilt då *Urban Social Geography* av Knox och Pinch (2010). Därför har vi valt att undersöka relationen mellan formella och informella bostadsområden, framför allt vad gäller de informella områdenas framväxt och vilka processer som påverkar uppkomsten av dem. Analysen behandlar hur äganderätt, fattigdom och diskurser kan påverka förekomsten av, och synen på, informella bosättningar och deras relation till de formella delarna av staden. På basis av undersökningen argumenterar vi i arbetets slutsatser att det är viktigt att inkludera ett globalt perspektiv även på västvärldens städer i urbangeografiska läromedel.

Den formella – informella dialektiken

Informella bosättningar går under många beteckningar, varav en väl utbredd är 'slum'. Pietrus (2014:6) och Roy (2011:224) menar

att slum är ett laddat begrepp, som antyder ett avstånd och visar på en skillnad mellan de som bor i slummen och de som bor utanför. Detta skapar gränser mellan de innanför och de utanför. Att använda begreppet invånare istället för till exempel *slum dwellers* visar tydligare på att det inte finns någon motsättning mellan 'oss' och 'dem'. Användandet av mer neutrala termer är en början mot paradigmskifte från ett som skapar separation till ett som mer korrekt beskriver de faktiska omständigheterna (Pietrus 2014:7). Ananya Roy (2011) problematiserar dikotomin mellan formell och informell. Hon menar att informalitet endast är en metonym för fattigdom, vid tillgång till kapital är informaliteten inget problem. Ett annat problem med hur någonting definieras är också att definitionen kan ändras vid behov. För att möta FN:s millenniemål ändrade den sydafrikanska regeringen sin definition av informell bosättning, vilket på pappret minskade antalet informella bosättningar (Groenewald *et al.* 2013:106), men en sådan ytlig förändring bidrar inte på något sätt till att förbättra situationen för invånarna. Roy (2011) menar att förändrad syn på informella bosättningar inte löser grundproblemet, det vill säga att det finns en polariserad samhällsstruktur som bidrar till att upprätthålla orättvisa och ojämlikhet. Ojämlikhet är orsaken till att vissa

Figur 1. Informellt bostadsområde i Kibera, Nairobi. Foto: Jenny Ljungdahl, 2015.

människor är tvungna att skapa informella bostäder för att få tak över huvudet och överleva. Valet är inte så svårt om det inte finns några andra alternativ.

Ouppfyllda bostadsbehov och ojämlika bostadsförhållanden är något som drabbar många människor i både globala nord och syd och tvingar dem till informella lösningar (Vasudevan 2015:341; Heikkilä & Lin 2013:122; Zhu & Simarmata 2014:63).

Enligt Munshifwa och Mooya (2016:133–134) är den snabba urbaniseringen den största drivande processen till att folk bosätter sig i informella områden, i kombination med att den centralt styrda stadsplaneringen är otillräcklig för att förse alla med boende (Figur 1). Groenewald *et al.* (2013:93) visar på exempel från Afrika söder om Sahara. De menar att den snabba urbaniseringen uppstått på grund av olika

förändringar i dessa länder. Förändringarna har varit plötsliga, som till exempel krig och naturkatastrofer, men även mer långsiktiga ekonomiska cykler och migration från landsbygden och andra länder (Groenewald *et al.* 2013: 95).

Heikkila och Lin (2013) gör ekonomiska analyser av sambandet mellan den formella och informella sektorn och behandlar bostadsbrist i städer inom ramen för en marknadsstyrd ekonomi. Den informella bostadsmarknaden är en effekt av hur markanvändning regleras, på så sätt att de policys som reglerar markägande inte ger möjlighet för alla människor att delta i den formella marknaden och därför väljer de utan tillräckligt kapital att skaffa en bostad informellt. Många forskare menar att en förändring av policys och institutioner kan lösa problemen med den informella marknaden (Heikkila & Lin 2013:138, 122). Heikkila och Lin (2013:138) menar dock att enbart regleringar och restriktioner inte är tillräckliga för att alla ska ha tillgång till en formell bostad. Om informalitet ska försvinna måste bostadsplaneringen anpassas efter hur många människor som bor där, och alla ska ges tillgång till formella boenden. Planeringsprocessen ska inte styras av marknadskrafterna. Det ska tilläggas att Heikkila och Lin (2013:124) inte menar att informalitet är problemet i sig utan snarare otillräcklig formalitet.

Zhu och Simarmata (2014:63–64) gör en studie på bostadsutvecklingen i Jakarta, Indonesien och deras slutsats går i linje med Heikkila och Lin (2013). Studien visar att när marknaden och staten inte tillgodoser individens behov, genom att planera för bostäder och upprätta sådana, måste

individerna själva agera och den informella marknaden får ta plats (Zhu & Simarmata 2014:72, se även van Ballegooijen & Rocco 2013). Vidare menar Zhu och Simarmata (2014) att urbaniseringen har medfört fler informella bosättningar och *gated communities* av samma anledning, att staten inte har kapacitet att täcka in behoven och individer eller grupper måste agera för sin egen säkerhet, vilket också leder till ökad segregation och polarisering. Informalitet är ett nödvändigt steg i processen i nya urbana bosättningar då det varken finns en stat eller formell marknad som kan tillgodose behoven, och det urbana styret inte har hunnit att reglera i samma omfattning som inflyttning sker. Även Groenewald *et al.* (2013:106) menar att informella bosättningar är starkt påverkade av och kan ses som ett svar på den formella sektorn. När stadens ekonomi växer och markpriserna höjs, ökar också osäkerheten för de informella bosättningarna och hoten om förflyttning. På detta sätt är den informella sektorn inte fristående, utan innesluten i den formella marknaden (Groenewald *et al.* 2013:104).

Synen på den informella urbaniseringen diskuteras av van Ballegooijen och Rocco (2013) som analyserar hur vitt skilda ideologier, som anarkism och neoliberalism, i olika tider kan driva på en process av olika anledningar, men med samma resultat. De argumenterar också för att det är av yttersta vikt att medborgarnas bostadsbehov tillgodoses för att det också är grunden för en väl fungerande demokrati (van Ballegooijen & Rocco 2013:1809). Författarna menar att när bostäder byggs kan fler medborgare inkluderas i samhället och ta del av sina rättigheter, vilket i sin tur leder

till ett ökat deltagande i den demokratiska processen.

Det råder delade åsikter om vad den informella sektorn faktiskt innebär. En del menar att informella bostättningar faktiskt driver stadens ekonomi framåt och att den informella ekonomin gynnar entreprenörskap och frihet (Pietrus 2014:15). Webster *et al.* (2016:464) diskuterar effekterna av äganderätt och konstaterar att det finns både positiva och negativa sidor, exempelvis innebär informellt boende en lägre boendekostnad och då kan en större del av inkomsterna läggas på utgifter som hälsa och utbildning. Det går dock inte att bortse från att informella bostättningar ofta innebär en marginalisering av de fattiga och medför levnadsmiljöer präglade av sjukdomsutbrott, osanitära förhållanden och avsaknad av infrastruktur (Pietrus 2014:15).

Vasudevan (2015:341f) pekar på David Harveys teori om *accumulation by dispossession* och menar att akten av frångående av resurser och undanträngande av låginkomsttagare runt om i världens allt mer uppdelade städer försätter en alltjämt växande del av dess befolkning i ett permanent nödläge, utan tillräckliga grundläggande resurser eller tillgång till infrastruktur och institutioner. Detta nödläge öppnar däremot upp för ett rum där informalitet blir en alternativ urban livsstil vilket möjliggör för den befolkningen att skapa och leva efter sina egna regler.

Enligt Pietrus (2014:16) är det informella och det formella dock inte två separata faktorer utan snarare samverkande enheter. Skillnaden mellan dem består i rättigheterna, de som deltar i den informella sektorn har svårt att hävda några

rättigheter medan de som till exempel har ett formellt arbete också kan kräva rätt till en formell bostad. Pietrus (2014:16) menar även att den informella sektorn spelar två roller. Den tillåter åtkomst till plats och ekonomi till de marginaliserade i staden. Samtidigt kan den inte skydda denna åtkomst eftersom de som bor och arbetar i denna sektor inte har några formella rättigheter, det vill säga saknar vad Henri Lefebvre kallade ”rätten till staden” (Pietrus 2014:3). Detta innebär alltså att det främst är de invånare som besitter en formell bostad som har några rättigheter i staden. Det går dock att argumentera att de som befinner sig i den informella sektorn på ett sätt hävdar en rätt till staden genom att själva skapa tillgång till det som nekats dem (Pietrus 2014:8). Problemet är att eftersom en informell bostad sällan erbjuder någon laglig säkerhet kan de styrande när som helst ta ifrån den rättigheten. Munshifwa och Mooya (2016) diskuterar legal-illegal inte som två diskreta enheter utan snarare som ett kontinuum och identifierar ”semi-legala” rättigheter som ett mellanting. I deras fallstudie av zambianska Kitwe undersöks sambandet mellan olika nivåer av äganderättigheter och diverse aspekter av bostadsproduktionen. Studien visar att äganderättigheter har ett samband med mekanismer för bland annat utveckling, och att de informella fastighetsmarknaderna är viktiga kanaler för boende i låginkomstområden att förvärva egendomar. Författarna påpekar dock att även om de formella bostadsalternativen skulle utvecklas så fler kunde bo där skulle kostnaderna utesluta ett stort antal invånare (Munshifwa & Mooya 2016:135).

Slutsatser och styrkan med globala urbana studier

Genom att utforska faktorer som rättigheter, diskurs och relationen mellan formella och informella bosättningar har vi fått en ökad förståelse för hur dessa hör samman och påverkar varandra. Det står klart att socioekonomisk ojämlikhet påverkar bostadssituationen, vilket leder till att många fattiga människor i många stora städer tvingas ta till informella lösningar. Detta kan vara en drivande faktor för den fysiska strukturutvecklingen, *morphogenesis*, i staden (Knox & Pinch 2010:60) i och med de samband mellan den informella bostadssektorn och den fysiska byggda miljön som finns. Knox och Pinch (2010) menar också att stadslandskapet är ett resultat av politiska, socioekonomiska och kulturella krafter. De illustrerar dock detta med exempel endast från västvärlden.

Att informella bosättningar i princip helt är utelämnat ur *Urban Social Geography* (Knox & Pinch 2010), som är ett grundläggande läromedel i urbane geografiska kurser, ser vi som en allvarlig brist, eftersom informella bosättningar knappast saknas i västerländska städer. Författarnas val att inte uppmärksamma detta fenomen osynliggör en del av världens urbana befolkning och för att inte reproducera en världsbild som accepterar ojämlikhet vill vi poängtera vikten av att vara noggrann i valet av begrepp och tydligt definiera vad det är vi egentligen talar om. Det är särskilt viktigt i läromedel av olika slag och om de processer och strukturer som finns i dagens urbana samhälle i västerlandet fungerar exkluderande är det problematiskt på flera

plan. Litteraturen erbjuder dock inte någon universell lösning på informaliteten. Vissa faktorer gäller generellt i ett globalt perspektiv, men det är viktigt att samtidigt ta hänsyn till den lokala kontexten vid en urbane geografisk analys av städer. Dock, för att synliggöra och öka förståelsen för detta fenomen även i västerländska städer skulle resultat från globala urbana studier kunna bidra med begrepp och teori. Detta är viktigt eftersom vilket teoretiskt ramverk som används är avgörande för vilka lösningar för informella bosättningar som presenteras, samt vilka orsaker som anses ligga bakom att denna form av boende existerar, även i städer i västvärlden.

Avslutningsvis konstaterar vi att det inte är informaliteten i sig som är problemet, utan hur vi förhåller oss till den. I detta arbete saknas det utrymme för fördjupning i detta förhållningssätt, och lämnar därför detta öppet för vidare forskning inom detta område.

Referenser

- van Ballegooijen, J & Rocco, R (2013) The ideologies of informality: informal urbanisation in the architectural and planning discourses, *Third World Quarterly*, 34(10): 1794–1810.
- Groenewald, L; Huchzermeyer, M; Kornienko, K; Tredoux, M; Rubin, M & Rapos, I (2013) Breaking down the binary: Meanings of informal settlement in southern African cities, s. 92–115 i Bekker, S och Fourchard, L (red) *Governing cities in Africa: politics and policies*, Cape Town: HSRC Press.
- Heikkilä, E.J & Lin, M.C.Y (2014) An integrated model of formal and informal housing sectors, *Annals of Regional Science* 52: 121–140.
- Knox, P & Pinch S (2010) *Urban social geography – an introduction*, Pearson, Prentice Hall, Harlow.

- Munshifwa, E & Mooya, M (2016) Property rights and the production of the urban built environment – Evidence from a Zambian city, *Habitat International*, 51: 133–140.
- Pietrus, Matthew F (2014) The right to the city in the informal sector: claiming rights or gaining access in Kampala, Uganda? *The Geographical Bulletin* 56: 3–26.
- Roy, A (2011) Slumdog cities: rethinking subaltern urbanism, *International Journal of Urban and Regional Research* 35(2): 223–238.
- Vasudevan, A (2015) The makeshift city: Towards a global geography of squatting, *Progress in Human Geography* 39(3): 338–359.
- Webster, C; Wu, F; Zhang, F & Sarkar, C (2016) Informality, property rights, and poverty in China’s “favelas”, *World Development* 78: 461–476.
- Zhu, J & Simarmata, H.A (2014) Formal land rights versus informal land rights: Governance for sustainable urbanization in the Jakarta metropolitan region, Indonesia, *Land use policy* 43: 63–73.

*Författarna är studenter i kulturgeografi vid Stockholms universitet.
Arbetet är en slutuppgift på Urbangeografi och samhällsplanering (7,5 hp),
som ingår i Kulturgeografi I.*

Jonathan du Puy, E-post: jonathan.dupuy@hotmail.com

Frida Heilert, E-post: frida.heilert@gmail.com

Jonna Lidmark, E-post: jonnalidmark@gmail.com

Jenny Ljungdahl, E-post: jenny.ljungdahl@hotmail.com

Helena Terstad, E-post: helena.terstad@gmail.com